École Doctorale Régionale en Sciences Sociales

Direcții și teme de cercetare în studiile de gen din România

Atelier

Colegiul Noua Europă
București
5 iulie 2002

Volum coordonat de
Ionela Băluță
Ioana Cîrstocea

Colegiul Noua Europă

Redactor: Irina Vainovski-Mihai

SERIA DE PUBLICAȚII RELINK

Direcții și teme de cercetare în studiile de gen din România

Copyright © 2003 – École Doctorale en Sciences Sociales. Europe Centrale și Colegiul Noua Europă

ISBN 973-85697-5-3

APARIȚIA FEMEII CA ACTOR SOCIAL
- a doua jumãtate a secolului al XIX-lea -

IONELA BĂLUȚĂ

Diferitele cercetări istorice și sociologice care s-au ocupat de rolul și locul femeii în diverse societăți și perioade au subliniat faptul că, mult timp, femeia apare în documentele istorice mai degrabă ca obiect, și nu ca subiect: Michelle Perrot analizează acest lucru într-o carte importantă – „tăcerile" femeilor de-a lungul istoriei.[1] Ceea ce nu înseamnă că nu există deloc mărturii feminine, documente produse de femei (fie ele literare, personale, sau de altă natură). Dar mult timp, până la revoluțiile democratice care deschid epoca modernă, femeile nu reacționează la discursul masculin dominant care le construiește identitatea; ele rămân, în linii generale, o *clasă obiect.*[2] În secolul al XIX-lea, prin promovarea noilor valori – universalism, drepturile omului, principiul publicității etc. – se creează condițiile favorabile pentru apariția femeii ca subiect, și, mai târziu, ca actor social.[3] Dreptul la instrucție favorizează de asemenea emanciparea femeilor, așa încât, în Grecia de exemplu,

---

1 PERROT Michelle, *Les femmes ou les silences de l'histoire,* Flammarion, Paris, 1998.

2 BOURDIEU Pierre, „Une classe objet", *Actes de la recherche en sciences sociales*, n°17/1977, pp. 2-5.

3 v. DUBY Georges, PERROT Michelle (sous la dir. de), *Histoire des femmes en Occident*, t. 4, le XIXe siècle, Plon, Paris, 1991.

> se servant de la publicité critique pour former une opinion publique, les premières femmes instruites ont posé les bases d'un courant d'idées mais aussi d'action en faveur de nouveaux rapports entre les sexes.[4]

Apariția femeii ca actor social este legată, prin urmare, de un întreg context socio-politic și de o redefinire a raporturilor sociale și a identităților de gen. Aceasta este de altfel și perspectiva teoretică pe care am adoptat-o în studiul meu,[5] și asupra căreia mi se pare important să insist într-o primă etapă.[6] Am optat pentru definiția genului ca proces social, așa cum este dată ea de Joan Scott:

> Le noyau essentiel de la définition repose sur la relation fondamentale entre deux propositions : le genre est un élément constitutif de rapports sociaux fondés sur des différences perçues entre les sexes, et le genre est une façon première de signifier des rapports de pouvoir.[7]

---

4 VARIKAS Eleni, „Vertus privées dans l'espace public. Le cas des institutrices grecques au XIXe siècle" în *Histoire et société contemporaines, Lieux de femmes dans l'espace public 1800-1930*. Actes du colloque à l'Université de Lausanne 11-12 nov. 1991, publiés par Monique Pavillon et François Valloton, Lausanne, tome 13 / 1992.

5 Studiul pe care îl voi prezenta aici face parte din teza de doctorat în sociologie pe care o pregătesc la EHESS, sub conducerea lui Francine Muel-Dreyfus, în cotutelă cu Universitatea din București, unde conducător de teză este prof. Ioan Mihăilescu. Titlul provizoriu al tezei este *La construction d'une nouvelle identié féminine dans la seconde moitié du XIXe siècle roumain*.

6 Dat fiind faptul că acest articol a fost prezentat în cadrul unui work-shop și va fi publicat într-un volum privind temele și direcțiile de cercetare ale studiilor de gen în România, mi se pare important să păstrez întreaga discuție privind accepțiunea conceptului de gen, perspectiva teoretică și metodologică în care mă situez.

7 SCOTT Joan, „Genre, une catégorie utile d'analyse historique", în *Cahiers genres et développement* , n° 1 / 2000, éd. L'Harmattan, Paris, p. 56.

Raporturile dintre sexe trebuie analizate ca orice alte raporturi sociale; pentru aceasta, trebuie în primul rând să respingem caracterul fix și permanent al opoziției binare și să procedăm la o istoricizare și o deconstrucție autentice a termenilor care intră în mod tradițional (și inconștient) în construirea diferenței sexuale.

Prima parte a definiției lui Joan Scott permite stabilirea legăturii (la nivelul analizei) între organizarea raporturilor sociale și reprezentările puterii. Influența între aceste două aspecte nu este unilaterală sau unidirecțională. Ceea ce ne permite, pentru o societate dată, ca plecând de la studiul relațiilor între bărbat și femeie, de exemplu, să facem legătura cu câmpul puterii și mai ales să introducem factorul schimbare în modelul de analiză. În mod concret, pentru a vedea că genul este construit (și cum este construit) la nivelul raporturilor sociale, pe baza diferențelor percepute, trebuie să ținem seama de patru elemente (care pot fi de altfel patru niveluri de analiză). În primul rând, trebuie să identificăm simbolurile disponibile din punct de vedere cultural care evocă reprezentări simbolice. În al doilea rând, e important să identificăm conceptele normative care invocă interpretarea sensurilor simbolurilor, limitând posibilitățile lor metaforice (concepte care sunt exprimate în doctrinele religioase, educative, științifice, politice sau juridice). Apoi, o asemenea analiză trebuie neapărat să includă în grila de interpretare noțiunea de politic, precum și referirea la instituții și la organizarea socială. În sfârșit, al patrulea palier al analizei este identitatea subiectivă.

Meritul acestei scheme de analiză este, cred eu, faptul că ea ne permite să studiem, cu aceleași instrumente și în aceeași paradigmă, orice proces social: nu numai genul, dar și clasa, rasa, etnia etc. Cu alte cuvinte, reușim să depășim perspectivele uneori prea particularizante ale altor modele de analiză, și să

înscriem studiile de gen într-un câmp științific lărgit, atât la nivelul obiectului de studiu, cât și la cel al mizelor cercetării.

A doua parte a definiției lui Joan Scott insistă asupra faptului că genul este un mod fundamental de a semnifica raporturile de putere. Concepțiile asupra genului, înțelese ca un ansamblu obiectiv de referințe, structurează percepția și organizarea concretă și simbolică a vieții sociale; în măsura în care aceste referințe stabilesc o distribuție a puterii (de exemplu, un control sau un acces diferit la resursele materiale și simbolice) genul va fi implicat în însăși conceperea și construcția puterii.

Perioada de care mă ocup se caracterizează prin schimbări politice și sociale majore, care implică o redefinire a raporturilor și a ierarhiilor sociale, precum și o reconstruire a identităților de gen: chiar dacă uneori sunt menținute dihotomiile tradiționale, acestea sunt relegitimate din perspectiva ideologiilor și filosofiilor sociale ale epocii, servind la rândul lor la fundamentarea și legitimarea noii ordini sociale și politice. Legăturile sunt deci multiple și subtile, iar identitățile de gen sunt rodul unor interacțiuni sociale, al unui joc al puterii, care cer o analiză atentă.

În linii generale, la nivelul simbolurilor și miturilor puse în circulație, perioada studiată valorifică imaginea femeii ca mamă a poporului, a națiunii în curs de constituire. Sintagma patria-mamă este revalorificată, devenind un loc comun și un simbol puternic în discursul epocii. Unele figuri feminine care au participat la evenimentele vremii vor fi astfel oarecum mitizate în același sens: este de exemplu cazul Mariei Rosetti, care i-a inspirat pictorului Rosenthal alegoria „România descătușată" (simbol important pentru construirea

imaginarului național); în discursuri ea este prezentată ca o figură emblematică a soției și mamei devotate familiei și patriei. Aceste atribute sunt de altfel recuperate și accentuate de toate ideologiile naționaliste ale secolului al XIX-lea. Figurile feminine care apar în idealurile naționaliste, transformate adesea în mituri și introduse în imaginarul național, sunt figurile unor femei care s-au remarcat prin puritate și modestie, devotament și sacrificiu pentru familie și pentru patrie. Marianne, Britannia sau Germania ocupă un rol important în ideologiile naționaliste occidentale, având rolul de a crea solidarități naționale:

> For the European middle classes, these female national symbols protected the normal society, the health of the nation.[8]

Conceptele normative privind identitatea fizică și morală a femeii respectabile (mă refer mai ales la clasele înstărite) sunt sistematizate în discursul medical și mai ales în cel igienist, care pentru perioada aleasă poate fi considerat ca un discurs legitimant și legitimat.[9] Modelul normativ care se poate desprinde, completând referințele și cu textele juridice, este

---

8 MOSSE George L., „Nationalism and Sexuality: Respectability and Abnormal Sexuality în *Modern Europe*, Howard Fertig, New York, 1985, p. 93.

9 Pentru o analiză mai detaliată privind discursul igienist, locul său în epocă și modelul feminin pe care îl construiește, vezi BĂLUȚĂ Ionela, „The construction of the Feminine Sexual Identity through the Hygiene Treatises: the Second Half of the 19th Century in Romania", în *Moral, Legal and Political Values in Romanian Culture,* Romanian Philosophical Studies, IV, Mihalea CZOBOR-LUPP, J. Stefan LUPP editors, Library of Congress Cataloging-in-Publication, Washington D.C, 2002, pp. 267 – 281.

cel al unei femei respectabile, al cărei domeniu prin excelență este căminul și familia, soție ideală și mamă educatoare a generațiilor viitoare.[10] Model care este de altfel în consonanță cu cel pe care îl întâlnim și în societățile occidentale, unde familia devine fundamentul ordinii sociale, iar femeia garantul moralei, răspunzând de generațiile viitoare ale națiunii.[11]

La nivelul simbolurilor și al normelor se conturează astfel un model dominant (fără a pretinde că el este produsul unui consens general). Pe de o parte, acest model este produsul unor interacțiuni și unor lupte sociale; pe de altă parte, el vizează o realitate, o categorie socială, putând fi influențat și nuanțat în aplicarea sa. De aici apare o întrebare esențială: care este impactul acestor norme să spunem legitime asupra practicilor sociale? Există, deosebiri, negocieri?

O posibilitate de răspuns ne este oferită de modelul paradigmatic expus la începutul acestui articol: studiul instituțiilor concrete și al producției subiective permite măsurarea distanței dintre normă și practică, deschide accesul spre nuanțări și interacțiuni, spre o analiză a raporturilor sociale în toată complexitatea (și uneori contradicția) lor.

---

[10] Pentru mai multe detalii privind construirea opoziției public/privat, relația dintre filosofia socială a regimului, doctrinele revoluționare și raporturile dintre genuri, vezi BĂLUȚĂ Ionela, „Les rapports des genres dans la deuxième moitié du XIXe siècle roumain", în *Studia Politica*, vol. II, No. 2 / 2002, Institutul de Cercetări Politice, Universitatea București, Meridiane, 2002, pp. 417–426. și „'Femeia cetățeancă': între datorie socială și absența politică", în *Studia Politica*, vol. II, No. 3/2002, Institutul de Cercetări Politice, Universitatea din București, Meridiane, 2002, pp. 673 – 681.

[11] PERROT Michelle, „Familia triumfătoare", în ARIES Philippe, DUBY Geroges (coord.), *Istoria vieții private. De la revoluția franceză la primul război mondial*, t. VII, traducere de Narcis Zărnescu, Meridiane, București, 1997, pp.76-86.

Astfel, în articolul acesta mi-am propus să dau un răspuns plecând de la un studiu de caz, care se plasează undeva la intersecția celui de-al treilea și celui de-al patrulea nivel de analiză (în modelul prezentat): o organizație a femeilor care, deși mult timp nu a avut un statut legal și oficial, poate fi considerată ca o instituție să zicem informală care reprezintă, pentru prima dată, interesele femeilor. Consider că această organizație ține oarecum de cele două niveluri deoarece, pe de o parte, ea este o instituție, pe de altă parte, reunește adesea personalități puternice (mai ales cazul creatoarei sale), ale căror mărturii subiective sunt indisociabile de analiza activității și funcționării instituției.

Este vorba de „Reuniunea femeilor române", înființată în anul 1867 ca urmare, în mare parte, a acțiunii Corneliei Emilian. Statutele *Reuniunii femeilor române pentru creșterea fetelor sărace* vor fi publicate în ziarul *Dreptatea* no. 31 / 1867. În 1870, Reuniunea a înființat prima școală profesională de fete din Iași (de fapt prima din România), care va servi mai apoi ca model Ministerului Instrucțiunii Publice pentru organizarea școlilor profesionale pentru fete. În 1890 Reuniunea va adresa lui Theodor Rosetti, ministrul cultelor și instrucțiunii publice de atunci, o petiție prin care cerea recunoașterea asociației ca persoană morală (în conformitate cu prevederile dreptului public). Petiție care se va transforma într-un proiect de lege în ședința Adunării Deputaților din 3 decembrie 1892 și care va fi aprobat sub formă de lege în ședința Senatului de la 15 ianuarie 1893.[12]

Această mișcare și mai ales inițiatoarea ei, Cornelia Emilian, vor duce, în anul 1894, la crearea primei Ligi a femeilor din

[12] *Recunoașterea Societății Reuniunii femeilor române din Iași ca persoană morală prin lege din 3 decembrie 1892*, Iași, Tip. Națională, pp. 9-16.

România, ale cărei statute vor fi semnate în adunarea generală din 30 octombrie 1894, la care au participat 58 de membre (desființată după cinci ani ca urmare a unor conflicte între membrele Ligii, în mare parte instrumentalizate de antifeminiști și de anumite grupări politice). O publicație a Ligii, *Buletinul Ligii femeilor. Secțiunea Iași*[13] a prezentat, în 1895-1896 dări de seama de la ședințele Ligii, precum și o serie de articole despre situația femeii române și despre mișcarea feministă în alte țări. După desființarea Ligii, din fondurile rămase, Cornelia Emilian a înființat *Revista noastră*[14] și a subvenționat revista *România*[15] ca să apere drepturile femeii. Ambele publicații au avut însă o existență scurtă. Fondul rămas necheltuit este lăsat printr-un testament[16] publicat în ultima carte a Corneliei Emilian, pentru crearea unui liceu de fete (visul ei de foarte mulți ani).

Acest scurt istoric al primei organizații a femeilor din principatele române îmi permite să introduc problematica studiului meu.

Cum percep și cum concep femeile această intrare a lor în spațiul public, care le era închis conform modelului dominant? Care sunt preocupările majore și obiectivele pe care și le stabilesc? Care sunt subiectele pe care le discută sau pe care le tratează în articolele lor? Cum se modifică în cei aproape 30 de ani interesele și obiectivele acestei mișcări? Reușesc ele să creeze o solidaritate în rândul femeilor care să conducă, pe viitor, la formarea unei atitudini de tipul societate civilă? Care

---

13 *Buletinul Ligii femeilor. Secțiunea Iași*, 1895-1896.

14 *Revista noastră*, sub direcția Constanței HODOS, 15 martie 1905 – 22 aprilie 1907, București.

15 *România. Mare ziar cotidian*, București, 1904.

16 EMILIAN Cornelia, „Testamentul meu", în *Câte ceva*, București, tip. Modernă, 1909, pp. 193-194.

este atitudinea bărbaților și a cercurilor politice față de această organizație? Puterea politică și puterea socială se simt atacate? Vor fi ele dacă nu schimbate, măcar nuanțate, puse în chestiune? Putem vorbi, în urma analizei acestei asociații, de apariția femeii ca actor social pe scena publică a secolului al XIX-lea românesc?

Sursele pe care le-am folosit pentru studiul acesta sunt:[17]

- în primul rând, documente direct legate de înființarea Reuniunii și a Ligii: statutele publicate, petițiile făcute către guvern, scrisorile primite ca răspuns la diferitele acțiuni;
- presa, care poate fi împărțită în două categorii: ziarele apărute din inițiativa acestei mișcări (*Buletinul Ligii Femeilor iunie*, *Supliment la Buletinul Ligii femeilor*, *Revista noastră*) și ziare care au publicat articole despre această mișcare sau ale membrelor ei (*Dreptatea*, *Literatorul*, *Revista poporului*, *Familia*);
- am reținut apoi scrierile Corneliei Emilian, inițiatoarea mișcării: *Amintiri*, Iași, 1886; *Omenirea în stare de pruncie*, Iași 1886; *Fapte ale omului*, *Câte ceva*, București, 1909;
- I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. IV, *Introducere*, studiu despre Cornelia Emilian, pp. XLVIII – LXIV, București, 1934.

Prin suprapunerea și analiza acestor surse am urmărit reconstruirea unei viziuni de ansamblu asupra obiectivelor și acțiunilor mișcării femeilor din Iași, precum și a reacțiilor provocate, cu alte cuvinte am încercat să analizez această

---

[17] Aș dori să precizez că, în completarea referințelor bibliografice, precum și în depistarea unor noi surse, un punct de plecare foarte util l-a constituit culegerea de documente publicată de Ștefania Mihăilescu: MIHĂILESCU Ștefania, *Emanciparea femeii române. Antologie de texte* vol. I 1815 – 1918, Editura Ecumenică, București, 2001.

mișcare ca proces social. Pentru o mai bună înțelegere a raporturilor și interacțiunilor sociale, este de asemenea nevoie de refacerea traiectoriilor sociale ale actorilor implicați într-un proces social (cu atât mai mult cu cât este vorba de o asociație care deschide un drum și ale cărei obiective nu erau ceva obișnuit în epocă).

Plecând de la documentele evocate, am retrasat parcursul Corneliei Emilian, care a jucat, așa cum am spus, un rol central în constituirea celor două asociații. Cornelia Emilian provenea dintr-o familie nobilă din Transilvania, Ederlly de Medve. S-a născut la Zlatna, în 1840. A venit în Moldova (la Iași) când era foarte tânără și s-a căsătorit cu Ștefan Emilian, profesor la Universitatea din Iași, arhitect și ziarist. Din inițiativa ei va lua naștere Reuniunea Femeilor Române; în timpul războiului de Independență a fost infirmieră, mobilizând și alte femei. A organizat cantinele școlare „Dejunul copiilor săraci". În 1894, mobilizează femeile și creează Liga Femeilor. Jurnalistă activă, militând pentru emanciparea și pentru drepturile femeilor, Cornelia Emilian a colaborat la mai multe publicații: *Revista literară, Fântâna Blanduziei, Literatorul, Revista poporului, Familia* etc. Fiica sa, Cornelia Emilian Sevastos, va fi o membră activă a Ligii (ocupându-se, alături de alte membre, de redactarea *Buletinului Ligii*) și va continua cu pasiune acțiunile mamei sale.

În privința membrelor celor două asociații, putem spune, în linii generale, că multe dintre membrele Reuniunii Femeilor erau doamne din înalta societate ieșeană, cu o situație materială foarte bună și ai căror soți ocupau funcții în administrația locală (foarte mulți erau membri ai Partidului Liberal, care a susținut în general – până la un anumit punct – mișcarea femeilor de la Iași). Aceste doamne s-au alăturat

inițiativei Corneliei Emilian în primul rând pentru activitățile caritabile. Liga a făcut apel în primul rând la studente, care nu au venit în număr mare încă de la constituire, dar au reprezentat mai apoi un grup important și foarte activ al Ligii. Membrele Ligii erau în general femei cu o oarecare pregătire, precum și femei care lucrau ca funcționare, în învățământ, dar și muncitoare. Dintre membrele Reuniunii, care își continuă activitatea, mai ales prin școala profesională, până în secolul al XX-lea, prea puține au intrat și în Ligă.

Dincolo de aceste aspecte diferite, asupra cărora voi reveni când voi prezenta obiectivele fixate, faptul că un număr de femei decid să se asocieze nu a fost ușor acceptat de prima dată. Deoarece asocierea în afara spațiului privat era considerată mai degrabă ca apanajul bărbaților. Înființarea Reuniunii Femeilor Române se datorează în mare măsură Corneliei Emilian, care a dat dovadă de multă diplomație și a știut să negocieze această problemă cu bărbații care aveau un cuvânt de spus, așa încât să nu le dea impresia că acțiunea sa dorea să transgreseze ordinea socială. Mai întâi, ea a cooptat în asociație soțiile unor persoane care ocupau funcții publice și politice importante. A renunțat la postul de președinte al Reuniunii (pe care, așa cum o recunosc mărturiile epocii, l-ar fi meritat pe deplin), și a propus-o pe Matilda Sihleanu, soția prefectului de Iași. Redactarea statutelor a fost încredințată profesorului Alexandru B. Brandia.[18] Prin aceste acțiuni Cornelia Emilian implica diferiți bărbați, direct sau indirect, în susținerea asociației, așa încât aceștia deveneau, la rândul lor, apărători ai inițiativei sale în fața eventualilor opozanți.

[18] Alexandru B. Brandia era de asemenea, în acel moment, redactor la ziarul lui Mihail Kogălniceanu, *Cugetul țărei*.

Statutele[19] conțineau 67 de articole, care stabileau în mod clar funcționarea asociației, administrarea fondurilor etc. Foarte interesant este primul articol, unde sunt prezentate motivele care le-au determinat pe femei să creeze această asociație și totodată se anunță și obiectivul principal al acesteia:

> Noi, subsemnatele, considerând imperfecțiunile sistemului nostru de învățătură pentru sexul femeiesc, considerând neputința individuală de a-și câștiga fiecare copilă pe lângă învățătura generală și o învățătură mai specială, care să-i poată asigura un mijloc de trai onest, considerând pe de altă parte și marea mizerie ce domnește în scumpa noastră patrie și relele ce decurg din ea, mai cu seamă pentru sexul nostru, ne-am determinat a forma și noi o societate pentru ajutorul și învățătura fetelor române mai sărace și dotate cu talente deosebite să se specializez în învățământul profesional și artistic.[20]

La prima vedere, inițiativa femeilor din Iași pare deci să se conformeze modelului legitim: acțiunile pe care le anunță se înscriu, pe de o parte, pe linia carității (intrare legitimă prin care femeile puteau pătrunde în spațiul public), pe de altă parte în stereotipul mamei educatoare: membrele Reuniunii se vor ocupa de educația fetelor orfane sau foarte sărace. Într-o oarecare măsură, femeile elitei devin substitutul mamei absente sau lipsite de posibilități, care nu își poate îndeplini misiunea. Și e adevărat, cele mai multe dintre membre nu doreau altceva. Singurul aspect care putea submina oarecum ideologia

---

19 Statutele au fost publicate mai întâi în ziarul *Dreptatea* no.° 31/1867; republicate *Statutele Societății „Reuniunea femeilor române" din Iași,* București, Imprimeria „Independența", 1919.

20 *Idem*, art. 1, p. 3.

dominantă era faptul că femeile se constituiau într-o asociație care imita în multe privințe pe cele masculine, și că urmau să joace totuși un rol activ pe scena publică (chiar dacă destul de limitat). Dar poate și mai importantă era afirmarea unei conștientizări a poziției defavorizate a femeilor, ceea ce le va permite să se gândească drept grup cu interese comune, dezvoltând astfel o anumită solidaritate. Mai mult, pe măsură ce capătă experiență, ele vor întreprinde, așa cum am văzut, acțiuni pentru a obține recunoașterea oficială a Reuniunii, ceea ce demonstrează că asistăm la formarea unei conștiințe a importanței acțiunilor lor. Dar ca întotdeauna în spațiul social, rolurile se construiesc în mod interactiv: în locul unei opoziții care ar fi putut stârni nemulțumirea femeilor, bărbații au preferat să susțină întreprinderile lor (femeile fiind de altfel în multe cazuri soțiile lor) și să le folosească în proiectele lor politice de educare a mediilor populare.

Evident că această decizie nu a venit dintr-o dată, și că au fost nenumărate tentative de dezbinare a membrelor Reuniunii. De exemplu, adversarii asociației au încercat de mai multe ori să provoace conflicte instrumentalizând diferite membre. Matilda Sihleanu, primul președinte, a trebuit să părăsească orașul pentru a-și urma soțul, care în urma unor intrigi politice și-a dat demisia și a plecat din Iași. Era un moment bun pentru a destabiliza asociația. Încă o dată, Cornelia Emilian a trebuit să-și folosească diplomația (și de data aceasta și banii!) pentru a salva reuniunea: în 1864 trebuia să aibă loc alegeri pentru funcția de președinte și pentru comitetul de conducere. Mai mulți bărbați plătiseră voturi pentru a-și asigura controlul asupra activității Reuniunii. Cornelia Emilian a folosit moștenirea de la tatăl său (care murise în acel an) pentru a plăti cotizația mai multor femei, care urmau să voteze așa cum le spunea ea. Pentru a nu fi acuzată că luptă pentru funcție,

le-a cerut să nu o voteze pe ea, nici măcar în comitet. A propus-o ca președinte și a fost aleasă Elena Mîrzescu, soția deputatului liberal de Iași, care avea o poziție foarte bună în partid. Elena Mîrzescu a condus Reuniunea și școala profesională cu mult succes, contribuind mai ales la dezvoltarea școlii, care îi va purta și numele.[21]

Așa cum observa însăși Cornelia Emilian, toate aceste acțiuni erau adesea legate de interese politice:

> bărbații alegeau în Comitet pe acele Doamne, a-căror bărbați făceau parte din acea partidă politică, din care făceau și ei.[22]

Dar politic este într-o oarecare măsură și felul de a acționa al Corneliei Emilian, care respectă și intră în „jocul" alegerilor democratice, prin vot, contracarându-și adversarii cu propriile lor arme. Apoi, legătura cu politicul se plasează și la un nivel mai subtil, dar mult mai puternic, deoarece nu numai în acest caz concret, ci de-a lungul întregii istorii a acestei mișcări, avem de-a face de fapt cu negocierea unei relații de putere, deținută până atunci de ordinea masculină dominantă. Prezența unui grup de femei în spațiul public, într-o asociație, care avansează revendicări și propuneri mai mult sau mai puțin îndrăznețe, intră de fapt în contradicție – și pune astfel în cauză – modelul oficial al femeii, așa cum era el construit de ideologia dominantă și de ordinea politică.

Rolul cel mai activ în această luptă pentru reajustarea identităților de gen l-a avut Cornelia Emilian. Ea este singura

---

21 *Serbarea comemorativă a cincizeci de ani de la înființarea școalei profesionale „Elena Gh. Mîrzescu"*, București, Imprimeriile "Independența", 1919.

22 EMILIAN Cornelia, *Amintiri*, Tipografia Națională, Iași, 1886, p. 19.

dintre membrele Reuniunii care, în articolele publicate în diferite ziare și reviste, vorbește în mod deschis și apăsat de nevoia unei instrucții corespunzătoare pentru femeie, care să permită revizuirea poziției sale în societate. Ea denunță ordinea socială și legislația prezentă, bazate „pe dreptul pumnului",[23] care plasează femeia într-o poziție de inferioritate inadmisibilă, deoarece în felul acesta „legea ucide în natura mamei dragostea pentru copil".[24] Ea se folosește de fapt de modelul dominant, intră în logica filosofiei sociale, pentru a ataca apoi cu aceleași argumente situația în care se află femeia:

> Bărbatul este produsul femeii, ca una ce ia este educatoarea lui. Îngrădită ia, prin legile făcute de bărbat, socotită de el ca un animal numai pentru reproducere și redusă să-și cerșească pânea de la el, se ocupă de podoabe și găteli, ca să placă bărbatului.[25]

Situație care impune, prin gravitatea sa, nu numai schimbarea poziției femeii, ci a însăși organizației sociale:

> Această situație decăzută, a sănătății generației, cere schimbarea organizației sociale, cere dezlănțuirea societății din robia în care a așezat-o legile speculative de azi. Cere ca fiecare bărbat să aibă femee, iar nu o prostituată, și fiecare femee să aibă un bărbat, iar nu un prostituat.[26]

---

23 EMILIAN Cornelia, „Adevăruri crude" în *Câte ceva*, Tip. Modernă, București, 1909, p. 155. (textele reunite în acest volum au fost în mare măsură publicate anterior, în diferite reviste, așa cum arată autoarea în introducere).

24 *Idem*, p. 156.

25 *Idem*, p. 159.

26 *Idem*, p. 160.

În cele mai multe cazuri, Cornelia Emilian nu contestă direct modelul dominant, punând la rândul ei rolul de mamă și misiunea de educare a generațiilor viitoare în centrul identității femeii. Dar ea revendică, în numele egalității între indivizi care se afla, cel puțin la nivel declarativ, la baza proiectelor politice ale epocii, un tratament onorabil pentru femeie, supusă încă unei „tiranii" care nu putea decât altera ordinea socială. Susținând modelul normativ care îi atribuia femeii rolul de mamă și educatoare a generațiilor patriei, autoarea critică aspru organizarea socială, care nu îi permite femeii să își îndeplinească misiunea care i-a fost încredințată. Discursul său devine astfel subversiv, atacând de fapt ordinea dominantă pe care aparent pare să o susțină. Articolele și scrierile de acest fel sunt destul de numeroase, Cornelia Emilian analizând critic o serie de aspecte incongruente care apar în poziția femeii în societate. Ea ajunge chiar, într-o reflecție asupra sorții femeii, să pună, într-un mod la fel de voalat, dar în realitate polemic, problema drepturilor politice ale femeii:

> Isprăvindu-i-se ei în cât-va rolul de mamă, tocmai când se află în puterea vârstei, și având ea drepturi politice, va întrebuința restul vieței sale lucrând alăturea cu bărbatul.[27]

Am spus că formularea rămâne subtilă, pentru că această afirmație se înscrie într-un discurs care joacă pe o retorică oarecum duplicitară, oscilând între acceptarea modelului normativ și criticarea situației de fapt, care nu îl respectă. Dar de această dată revendicarea este mult mai curajoasă, pentru că atacă în mod direct cadrul juridic adoptat de ordinea dominantă. Este de fapt una dintre acele revendicări care, prin

---

[27] EMILIAN Cornelia, „O cugetare asupra soartei femeei", *Câte ceva*, Tip. Modernă, București, 1909, p. 161.

acumulare și răspândire, vor conduce la apariția mișcării feministe.

Însă așa cum am mai spus, vocea Corneliei Emilian rămâne singulară, cel puțin în cadrul Reuniunii. Celelalte membre erau preocupate doar de educația fetelor orfane sau de alte acțiuni filantropice. Poate pentru că habitusul[28] încorporat nu le permitea încă să se gândească la alte acțiuni, și cu atât mai puțin la contestarea lui. Dar în numeroșii ani ai existenței sale, această asociație a avut meritul de a le obișnui pe femei să colaboreze, să își exprime opinia și să ia decizii, chiar dacă subiectele abordate rămâneau încă destul de limitate. Pe de altă parte, bărbații s-au obișnuit, la rândul lor, să le vadă pe femei reunindu-se și discutând; deși tema discuțiilor rămânea preponderent legată de educația copiilor, nu mai era vorba doar de proprii copii, ci de cei din clasele sărace, deci acțiunea femeilor avea o dimensiune socială publică. Pe termen lung, putem considera că Reuniunea a nuanțat locul acordat femeilor și bărbaților, ștergând frontierele aparent rigide ale delimitării dintre sfera de acțiune a bărbaților și cea a femeilor.[29]

Dacă nu s-ar fi întâmplat lucrul acesta, nu cred că ar fi fost posibilă lansarea unui apel asemenea celui care a stat la baza creării Ligii Femeilor, în 1895:

> Subsemnatele, cetind în ziarul *Evenimentul* din 10 decembrie o dare de samă a „Primei Case de Economie" din Iassy în care fiind citat art. 15 din statutele acelei case de Economie și văzând cuprinsul articolului pomenit

---

28 BOURDIEU Pierre, „Structures, habitus, pratiques", *Le Sens pratique*, Ed. de Minuit, Paris, 1980, pp. 87-109.

29 În general, atât discursul oficial al epocii, cât și discursul multor femei care acced la cuvântul public, se menține „ca de la sine" opoziția interior/exterior: femeile sunt „reginele" căminului, bărbații trebuie să se ocupe cu afacerile exterioare.

> că: "**minorii, interdicții și femeile măritate nu pot depune, și ridica economiile lor**", ne-am făcut o idee generală de vitrejirea legilor pentru noi femeile, și în credința noastră, că și D-voastre D-relor Studente ve veți uni cu noi, spre a lucra să scoatem femeia măritată din rândul minorilor și al interdicților, și să o ridicăm la nivelul unde i se cuvine, ca una ce este crescătoarea și educatoarea omului, venim a apela [...] să formați o Ligă femenistă care să ridice glasul împotriva legilor.[30]

De această dată, poziția este mai tranșantă, obiectivele sunt mai îndrăznețe. Chiar dacă unul dintre argumentele principale în favoarea schimbării rămâne misiunea femeii ca mamă și educatoare a omului,[31] este acuzat statutul juridic inferior care era dat prin lege femeilor – deci indirect, este atacată ordinea dominantă care instituise aceste legi. Publicul vizat nu mai este alcătuit în primul rând din femeile înaltei societăți, ci din studente, care prin traiectoria lor depășiseră oarecum habitusul dominant.

La început, studentele nu au răspuns în număr prea mare acestui apel. O explicație este oferită într-un articol retrospectiv din *Supliment*, nesemnat, dar aparținând probabil Corneliei Emilian Sevastos, care se ocupa de redacție și scria în fiecare număr mai multe articole:

> *De ce studentele nu au avut curajul să lupte alături de noi femeile pentru cauza femeei [...] Este timiditatea moștenită din mamă în fiică și trebuie să treacă timp până*

---

30 „Apel", reluat în *Supliment la buletinul Ligei femeilor*, op. cit., p. 1.

31 Misiune care, de fapt, la momentul respectiv, le oferea femeilor o anumită demnitate socială, și, de exemplu, în Grecia, a fost una dintre modalitățile prin care femeile au avut acces la „acțiunea patriotică" (cf. Eleni VARIKAS, op. cit.).

> *aceasta va dispărea [...] Educația femeei de până acum, se mărjinea în a cultiva în ea timiditatea (prostia)*[32].

De aceea, continuă autoarea, femeia nu ia apărarea sexului său ci, de cele mai multe ori, râde alături cu bărbatul. Această explicație dovedește o bună cunoaștere a funcționării societății dar și, aș spune, o conștientizare a încorporării unui habitus care nu poate fi schimbat dintr-o dată. Femeile fuseseră acceptate, e adevărat, în universități; dar se menținuse ideea că instrucția lor avea drept scop să le pregătească mai bine pentru sarcinile lor sociale, și nu să declanșeze o luptă pentru emancipare.

Așa cum aflăm dintr-un articol scris mai târziu în Buletinul Ligii, în rândurile ei se numărau intelectuale, dar și „muncitoare" și „industriale";[33] dacă numărul acestora din urmă nu era prea mare, era din cauză că industria nu era atât de dezvoltată pentru a avea un important proletariat industrial femeiesc. Același articol respinge identificare ligii cu *high-life-ul ieșencelor*, tocmai pentru a sublinia caracterul deschis al Ligii și hotărârea ei de a lupta pentru drepturile tuturor femeilor.

Opoziția bărbaților și intrigile numeroase care au încercat să împiedice formarea Ligii arată că această acțiune era considerată de ordinea dominantă ca o amenințare. Au fost însă și bărbați care au susținut mișcarea și au ajutat la redactarea statutelor. Mai multe jurnale, de orientare socialistă sau liberală, au salutat constituirea Ligii.[34] Profesorul universitar

---

32 „Înființarea Ligei femeilor", *Supliment la Buletinul Ligei Femeilor*, op. cit., p. 2.

33 Sio, „Ceva despre femeia", *Buletinul...*, n°7/1895, p. 1.

34 De exemplu, Gheorghe Scorțescu, directorul ziarului *Evenimentul*, a editat gratuit statutele și a deschis paginile ziarului pentru anunțuri privind activitatea Ligii.

Ion Găvănescu[35] a contactat Uniunea Internațională a Femeilor din Anglia și a ajutat Liga de la Iași să se afilieze acestei mișcări. În primul articol[36] din supliment aflăm că Liga s-a afiliat Uniunii Internaționale, plătind o cotizație de 24 de lei pe an. Mai mult, în 1896 Liga Femeilor din România a fost invitată de către Uniune să trimită o reprezentantă la Congresul Internațional al Femeilor, care avea loc la Paris. A fost delegată doamna Florescu (care era pe atunci la Paris), dar nu a putut rămâne, fiind nevoită, din cauza unor interese familiale, să se întoarcă mai repede în țară. Oricum, legăturile Ligii de la Iași cu Uniunea Femeilor din Anglia, precum și cu Congresul Internațional al Femeilor sunt foarte importante, deoarece aceste mișcări internaționale au jucat, așa cum arată Francoise Rochefort, un rol foarte important în mișcarea femeilor din Europa: „permettant le ralliement de la philantropie féminine avancée au mouvement pour le droit des femmes".[37] Ziarul *Ecoul Moldovei*[38] a luat de asemenea poziție în scandalul provocat de grupurile politice conservatoare, care încercau să o discrediteze pe Cornelia Emilian, acuzând-o de deturnarea fondurilor Ligii. Ziarul a publicat un articol în care prezenta

---

35 Ion Găvănescu era profesor de filosofie, etică și pedagogie, un admirator al ideilor lui John Locke.

36 „Înființarea Ligei femeilor", *Supliment la Buletinul Ligei Femeilor*, op. cit., p. 3.

37 ROCHEFORT Florence, „L'accès des femmes à la citoyenneté politique dans les sociétés occidentales. Essai d'approche comparative.", în COHEN Yolande, THEBAUD Françoise (sous la direction de), *Féminisme et identité nationales. Les processus d'intégration des femmes au politique*, Programmes Rhônes –Alpes de recherche en sciences humaines, 1998, p. 30.

38 *Ecoul Moldovei* era un ziar săptămânal local foarte cunoscut; proprietarul și redactorul său este Em. Al. Manoliu, simpatizant al cercurilor liberale.

raportul comisiei care verificase aceste acuzații, arătând că erau false.[39]

Dar să vedem care erau obiectivele Ligii, care era concepția membrelor ei despre rolul și poziția femeii în societate, în ce măsură luptă pentru schimbarea prejudecăților și cum influențează toate acestea modelul dominant. Pentru aceasta voi pleca în primul rând de la o analiza tematică și de conținut[40] a Buletinului Ligii, care oglindește foarte bine toate aceste aspecte. Aceste informații vor fi completate și comparate cu articole apărute și în alte publicații privind Liga și acțiunile membrelor sale.

Astfel, analizând cele douăsprezece numere ale Buletinului din această perspectivă, le-am regrupat în trei mari categorii.

Într-o primă categorie am regrupat rubricile și articolele apărute în fiecare număr care arată ce se întâmplă în străinătate: informații privind activitatea asociațiilor și ligilor de femei din diferite țări din Europa sau Statele Unite, articole care vorbesc despre realizările sau prezintă figuri proeminente ale acestor mișcări. Cred că acest tip de articole era important în primul rând prin faptul că prezenta exemple vii: româncele puteau vedea cum erau organizate femeile din alte țări, care erau revendicările cele mai importante și progresele realizate în urma acestor acțiuni. Ele puteau de asemenea servi în procesul de construire a unor modele de activitate feminină (valorizând participarea femeii la viața publică); articolele care prezentau

---

39 „Adevărul în chestiunea Ligei femeilor române", *Ecoul Moldovei*, n°42/joi, 27 aprilie, 1895, anul IV, p. 2.

40 Pentru principiile analizei de conținut precum și aplicarea ei la studiul arhivelor, vezi GRAWITZ Madeleine, „L'analyse de contenu", în *Méthodes des sciences sociales*, ed. a 10-a, Dalloz, Paris, 1996, pp. 550–582; MAINGUENEAU Dominique, *L'Analyse du discours. Introduction aux lectures de l'archive*, Hachette, Paris, 1991.

figuri feminine (sub rubrica intitulată „Carnetul Ligii") puteau astfel oferi modele noi pentru femei, concurând modelul dominant. Alte articole prezintă, așa cum am spus, acțiunea altor mișcări feministe. O relatare privind Congresul Internațional al Femeilor din 1896 insistă asupra punctelor revendicative avansate cu această ocazie, printre care: „Unitatea și egalitatea drepturilor economice ale femeilor, muncă egală, salariu egal"; „co-educațiune", „reforma drepturilor civile", „drepturile municipale, electoratul și eligibilitatea femeilor".[41] Un alt articol vorbește numai de acest subiect încă disputat și problematic, și anume dreptul de vot.[42]

Articolele acestea nu numai că aveau meritul de a obișnui publicul cititor cu subiecte care pentru societatea română erau la acel moment cu atât mai sensibile cu cât erau foarte noi, dar ele puteau constitui de asemenea argumente pentru mișcarea feministă de la noi. Așa cum intelectualii și oamenii politici invocaseră și invocau în continuare exemplul țărilor civilizate pentru a impune reformele sociale și politice dorite, femeile puteau aduce astfel un argument de același tip: iată progresele făcute de femei în țările civilizate, de ce țara noastră ar refuza calea progresului? Argumentul este cu atât mai important dacă ținem seama de faptul că tânărul Stat român fusese în mare parte construit prin importarea modelelor occidentale.

O a doua categorie reunește texte care se referă la femeia din România, dar au încă un ton destul de moderat. Aceste articole vorbesc în general de nevoia de a avea femei mai bine educate și instruite, de a le face conștiente de capacitățile lor, dar nu propun o răsturnare a situației existente. Elvira Savinescu afirmă, pur și simplu:

---

41 EMILIAN SEVASTOS Cornelia, „Congresul Internațional al femeilor", *Buletinul Ligei femeilor*, n°8/1895, p. 2.

42 „Dreptul de vot al femeilor", *Buletinul…*, n°8/1895, p. 5-6.

> Cu cât o femeie va fi mai cultă, cu atât își va cunoaște mai bine datoria de mamă și cea de soție și va căuta să formeze copii cum trebuie.[43]

Scopul principal al Ligii ar fi, în viziunea sa,

> să o pregătească pe femeie, să o facă vrednică de locul ce ar trebui să-l ocupe în societate, conștientă de datoriile ei.[44]

Maria Dobre, deși subliniază nevoia de a aduce femeia la același nivel cu bărbatul, face apel la un argument extras din modelul normativ: toate acestea sunt necesare dată fiind importanța femeii în „creșterea copiilor și chiar în desvoltarea fisică și morală a copiilor".[45] Acest tip de articole apare mai ales în primele cinci numere ale Buletinului; tonul pare destul de timid, autoarele neîndrăznind să atace modelul dominant (dimpotrivă, prin anumite aspecte par mai curând să îl întărească). Sau poate doar lasă această impresie, dacă ținem cont de faptul că în spațiul social și mai ales în jocurile de putere, a ceda nu înseamnă întotdeauna a fi de acord.[46]

Cea de a treia categorie de articole apare mai ales după numărul cinci și reprezintă materiale mult mai directe și mai

---

43 SAVINESCU Elvira, „Câte-va vorbe relative la Ligă", *Buletinul…*, n° 1/ 1895, p. 2.

44 SAVINESCU Elvira, „Vom atinge noi ținta dorită?", *Buletinul…*, n°3/ 1895, p. 3.

45 DOBRE Maria, „Rolul și posițiunea femeii în soceitate", *Buletinul…*, n°1/1895, p. 3.

46 A se vedea în acest sens articolul lui Nicole-Claude Mathieu: Nicole-Claude MATHIEU, „Quand céder n'est pas consentir" în *L'Arraisonnement des femmes. Essais en anthropologie des sexes*, Cahiers de l'homme, Nouvelle série XXXIV, Paris, Ed. de l'EHESS, 1985, p. 170-245.

incisive: sunt denunțate principiile superiorității masculine, se reclamă egalitatea sexelor, libertatea femeii, schimbarea legilor nedrepte. Majoritatea acestor articole încep prin criticarea stării de fapt actuale, arătând că pretinsa inferioritate a femeii nu este ceva „natural", ci este determinată social, prin educația și activitățile care îi sunt rezervate:

> În special li s'a zis femeilor că sînt niște ființi inferioare, și zisa asta verificându-se până la un punct în condițiile sociale, ele au plecat capul, ascultătoare.[47]

Dar de aici și până la o afirmare a superiorității organice a bărbaților, este o exagerare care nu poate fi acceptată. Urmează astfel o întreagă demonstrație care face apel la argumente științifice și la exemple concrete pentru a arăta absurditatea și lipsa de fundament a unei asemenea afirmații. Concluzia se impune de la sine, și clatină fundamentele dominației masculine:

> Când așa stau lucrurile, chiar dacă ar mai fi români cari s'o țină înainte cu inferioritatea lor, femeile ved că pot fi tot atît de bine înzestrate ca să se distingă în tot feliul de întreprinderi și de studii, și să-și zdrobească lanțurile. Prejudecata inferiorității nu le mai scuză neactivitatea.[48]

Inspirat dintr-o carte a lui Jean Grave, articolul are meritul de a demonstra într-un mod surprinzător pentru acea vreme încercarea ordinii masculine de a-și justifica dominația prin biologizarea așa-ziselor diferențe dintre femei și bărbați. Autoarea denunță de asemenea încorporarea modelului

---

47 Crivăț, „În Chestia Inferiorității", *Buletinul…*, n°5/1895, p. 3.
48 *Idem*, p. 4.

dominant care ajută de fapt la reproducerea dominației: „ele s-au împăcat cu rolul de unelte ale bărbaților”.[49]

În alt articol se critică acțiunea bărbaților de a cultiva la femei gustul pentru lux, pentru toaletă, de a le da o educație care pune pe primul loc frumusețea fizică.

> Educația asta de spoială, cu scop de a desvolta mai mult frumusețea ei trupească decât pe cea sufletească, mai mult talentul de a-și întinde mrejele după un bărbat de cît pe cel al unei bune gospodine.[50]

Interesându-se doar de toaletă și frumusețe, femeile deveneau astfel simple obiecte de plăcere, fiind desconsiderate de către bărbați. Ele nu puteau răspunde nici măcar datoriilor trasate de modelul oficial, care vorbea totuși de o femeie care trebuia să își educe copiii și să-și administreze căminul. Dar mai mult, lucru neexprimat de aceste articole, dar poate resimțit de autoarele lor, e sigur că în acest fel bărbații îngrădeau femeile într-un domeniu al aparenței și al futilului, îndepărtându-le de tot ce era serios, și cu atât mai puțin de sfera politică.[51]

Cele mai vehemente articole rămân cele ale Corneliei Emilian Sevastos, care, continuând acțiunile oarecum avangardiste ale mamei sale, critică direct toate nedreptățile care se făceau femeii, începând cu sistemul juridic și până la relațiile sociale. Ea subliniază rolul Ligii în mișcarea de

---

49 *Idem*, p. 3.

50 Sio, „Ceva despre femeia”, *Buletinul…*, n° 7/1895, p. 1.

51 A se vedea analiza lui Dominique Godineau privind această opoziție dintre frumusețe-toaletă-lux și sfera politică: Dominique GODINEAU, „Beauté, respect et vertu : la séduction est-elle républicaine? (1770-1795)”, în *Séduction et société*, sous la dir. de Cécile DAUPHIN et Arlette FARGE, Paris, Seuil, 2001, p. 89-121.

emancipare a femeii, condamnând atât bărbații care defăimau acțiunile Ligii, cât și femeile care o luau în derâdere:

> Așa dar Liga care se scoală împotriva acestor enormități sociale, nu este ridicolă, ci femeile care nu-și pricep tristul rol ce îndeplinesc pe pământ sunt ridicole, sau, mai curând, sunt de compătimit.[52]

Tot în legătură cu activitatea Ligii, trebuie să ne oprim asupra celor două petiții adresate de către Ligă Camerei Deputaților și Senatului. Sunt două documente care afirmă în mod oficial poziția Ligii privind situația femeii și cer o îmbunătățire a ei. Una dintre petiții cere schimbarea legilor actuale, așa încât femeia să fie exclusă din grupul minorilor, să aibă dreptul să își administreze averea, iar bărbatul să fie obligat să își recunoască copilul natural. O a doua petiție va cere dreptul de a se organiza o casă de economii pentru femei (dat fiind faptul că cele existente nu le primeau). În ambele petiții, se folosește formula „sub-semnatele cetățene"; chiar dacă legea nu le recunoștea această calitate, ele o revendică indirect și arată că sunt conștiente că acțiunea lor este o acțiune de tip civic. Chiar dacă nu revendică în mod explicit drepturi politice, aceste petiții sunt destul de îndrăznețe pentru vremea respectivă, pentru că cer de fapt o schimbare a poziției femeii în societate. Nu se ating drepturile politice, dar se atinge fără îndoială sfera politică. Pentru că se pune în discuție modelul construit de ideologia dominantă, se cere o transformare a raporturilor sociale. Chiar dacă au rămas fără răspuns, cele două petiții reprezintă unul dintre numeroasele acte care vor

---

52 EMILIAN SEVASTOS Cornelia, „Către femei", *Buletinul…*, n°10/1895, p. 1.

duce, în timp, la schimbarea reală a statutului juridic, politic și social al femeii.

În privința participării bărbaților la acțiunile Ligii, putem vorbi de mai multe categorii: cei care se implică direct, ținând conferințe și scriind articole în Buletin (Zosîn și Paul Mușoi), cei care promit că vor ține conferințe, sunt declarați membri onorifici al Ligii (profesorii Anton Savul și Constantin S. Codreanu), dar care nu se regăsesc în publicațiile sale, cei care au sprijinit mișcarea prin publicitatea pe care i-au făcut-o în ziarele pe care le conduceau (mai ales G. A. Scorțescu și Em. Al. Manoliu) și unii oameni politici (în special liberali și socialiști), care au simpatizat mișcarea și au susținut-o, în diferite feluri.

Colaboratorii la Buletin, profesorii universitari Zosîn și Paul Mușoi, au scris fiecare câte două articole. Ei vorbesc despre necesitatea emancipării femeii și a egalității sexelor, invocând argumente științifice, precum și exemplul țărilor civilizate. Cel mai incisiv este unul dintre articolele lui Paul Mușoi:[53] el insistă pe explicația socială a inferiorității femeii. Această inferioritate a fost impusă în societățile primitive de o anumită diviziune a muncii impusă de condițiile materiale și care

> a avut darul să dezvolte în inși niște însușiri pe cari unii le cred că-s împietrite în ei, ca și cum ar fi urmarea specifică, absolută, a propriei lor organizări.[54]

Ulterior, se perpetuează o dominație care se reclamă de la aceste diferențe, considerându-le naturale, în timp ce ele au fost social determinate:

---

[53] MUȘOI Paul, „Acțiune". Vezi „În chestia inferiorității femeilor". Buletinul No. 5", *Buletinul…*, n° 9/1895, pp. 1-3.

[54] *Idem*, p. 1.

> Așa privilegiatul se crede în sine superior, vrednic numai să fie cîrmuitor în toate. Și cel lipsit de privilegii se crede înzăstrat anume să fie cîrmuit și numai să asculte.[55]

Autorul identifică foarte bine mecanismele reproducerii dominației și le denunță fără reținere. El subliniază faptul că noile condiții sociale nu mai justifică perpetuarea vechii împărțiri a puterii, și că „știința și dezvoltarea tehnicei îngădue acum pe femee să se avînte în toate domeniile, altă dată închise ei”.[56] Prin articolul său, Zosîn susține poziția altor femei care au încercat să demonteze raporturile de putere existente și invită toate femeile să depășească bariera inferiorității pe care au interiorizat-o.

Există apoi, cum am spus, bărbații care au sprijinit mișcarea femeilor din Iași prin articolele pe care le-au publicat în ziarele lor. E vorba mai ales de *Ecoul Moldovei*, editat de Em. Al. Manoliu, și de *Evenimentul* (acesta din urmă numai în perioada când a fost redactor G. A. Scorțescu). În ambele cazuri e vorba de ziare de informare, și se publică mai ales mici anunțuri privind activitatea Ligii: conferințele care se țineau, mici relatări de la ședințe, listele de subscripții. Tonul este concis și neutru. Dar de data aceasta, important este faptul că acțiunile femeilor se bucură de o publicitate și de o vizibilitate mai mare decât cea care putea fi făcută prin *Buletin*. Acțiunile mișcării femeilor de la Iași pătrund astfel în această parte esențială a spațiului public democratic, și anume mass media. Pentru că de data aceasta e vorba de ziare care difuzează în primul rând informații politice și sociale – deci „serioase” – se adresează unui public larg și sunt editate de bărbați. Chiar dacă nu întâlnim articole care să militeze pentru emanciparea

---

55 *Idem*, p. 1.
56 *Idem*, p. 1.

femeii, cel puțin acestea nu mai sunt absente, sau expediate în rubricile privind viața mondenă. Nu mai apar doar ca obiecte, ci sunt prezentate în cadrul unei asociații, întreprind acțiuni, organizează conferințe publice. Publicul larg cunoaște și o altfel de postură a femeii, se poate obișnui cu schimbarea raporturilor existente.

Ecourile mișcării feministe de la Iași sunt deci destul de numeroase. Din păcate, intrigile politice, poate și imaturitatea femeilor, care nu știau încă să acționeze împreună, au dus la desființarea Ligii. Dar, înainte de a vorbi despre însemnătatea acestor acțiuni, să vedem pe scurt cum se continuă cele două asociații. *Reuniunea femeilor* își va continua activitatea, legată mai ales de școala profesională. Membrele mai active ale Reuniunii, precum și multe din membrele Ligii, pot fi întâlnite în spațiul public, mai ales în presă. Ele continuă, fiecare în felul său, lupta pentru emanciparea femeii. Mă voi opri succint la două publicații: *Revista noastră* și *România*. Aceste reviste publică articole destinate chestiunii emancipării femeii care merg în general în sensul celor pe care le-am întâlnit în *Buletin*, dar tonul lor este mai moderat. Ambele reviste apar după desființarea Ligii, dar sunt legate de activitatea ei prin faptul că primiseră fonduri de la Cornelia Emilian pentru a promova interesele femeii. *România,* revistă care apărea de două ori pe lună, publică articole destinate femeii în toate cele 162 de numere. Subiectele variază, de la cele care vorbesc despre mișcarea feministă și descriu acțiunea unor femei din străinătate, până la cele care se înscriu foarte bine în modelul dominant, vorbind despre îngrijirile pe care o femeie trebuie să le dea corpului său pentru a fi frumoasă. Lucrul acesta demonstrează că, atunci când e vorba de publicații destinate unui public mai larg, contestarea directă a poziției inferioare a femeii nu putea încă lua forme prea îndrăznețe. Chiar dacă trecuseră deja nouă

ani de la înființarea Ligii (care între timp se și desființase), obiectivele sale nu pătrunseseră încă la toate categoriile sociale. *Revista noastră,* editată de Constanța Hodoș,[57] apare la București; pe lângă articole care vorbesc de frumusețea femeii și educarea copilului, este de remarcat numărul mai mare al articolelor destinate condiției femeii, emancipării etc., precum și faptul că multe colaboratoare sunt figuri feminine celebre: Sofia Nădejde, Ana Conta-Kernbach, Elena Voronca.

Analiza principalilor actori și a principalelor publicații legate de cele două asociații de femei din Iași ne permit să afirmăm că avem de-a face cu o mișcare destul de puternică și de durată, care a antrenat o repunere în chestiune a frontierelor dintre public și privat, feminin și masculin. În cei peste treizeci de ani de întâlniri, dezbateri, acțiuni colective, femeile au învățat să colaboreze și să se intereseze de probleme care depășeau interesele lor private. Exercițiul nu a fost ușor, ci presărat cu ezitări, renunțări, cu mici victorii dar și cu înfrângeri. Însă modelul femeilor din Iași va fi urmat și în alte orașe, unde, spre sfârșitul secolului, se înmulțesc asociațiile de femei. Obiectivele lor rămân adesea destul de timide, înscriindu-se încă, destul de des, în modelul oficial: foarte multe se preocupă mai ales de acțiuni caritabile sau de educația fetelor. Dar existența acestui număr destul de mare de asociații, numărul mare al publicațiilor ținute de femei și cel și mai mare al publicațiilor la care colaborează femeile, cred că ne permit să afirmăm că mișcarea de la Iași a creat rețele de solidaritate feminină și a consolidat un spațiu de dezbatere

[57] Constanța Hodoș (1860-1934) este originară dintr-o familie de intelectuali din Transilvania. A colaborat la foarte multe reviste, printre care: *Familia, Viața, Sămănătorul.*

privind poziția femeii. Mai mult, această mișcare creează un nou model al femeii: femeia ca actor social. Bărbații nu au renunțat cu ușurință la nici unul dintre privilegiile poziției lor dominante. Dar unele grupări politice, precum și mulți profesori universitari, au recunoscut necesitatea unei ameliorări a statutului femeii, susținând unele revendicări. Alții au încercat dimpotrivă să submineze acțiunea femeilor, le-au intrumentalizat pentru a le desolidariza.

Complexitatea vine tocmai din faptul pe care îl subliniam la începutul acestui studiu: nu e vorba doar de o dispută între un grup de femei care dorește emanciparea și un grup de bărbați care urmărește să-și păstreze monopolul asupra puterii. Deoarece, așa cum afirmă Michèle Riot-Sarcey:

> Les enjeux de pouvoir, dont les femmes en particulier font l'objet, atteignent rarement l'explicite.[58]

Toate aceste acțiuni și interacțiuni pun de fapt sub semnul întrebării ideologia și filosofia socială a ordinii politice, demonstrând, încă o dată, că „les liens entre féminisme et politique sont inextricables".[59] Iar studierea acestei mișcări ca proces social mi-a permis, cred eu, să demonstrez că folosirea genului (în accepția pe care am enunțat-o) ca instrument de analiză impune o analiză a relațiilor sociale, a raporturilor de putere, a câmpului social în ansamblul său. Și poate în primul rând demonstrează că identitățile de gen sunt o miză politică importantă.

---

58 RIOT-SARCEY Michèle, „L'historiographie française et le concept de 'genre'", *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, 47-4, oct.-déc. 200, p. 813.

59 ROCHEFORT Florence, „L'accès des femmes à la citoyenneté politique dans les sociétés occidentales. Essai d'approche comparative", op. cit., p. 23.

Bibliografie selectivă

ARIES, Ph., Duby, G. (coord.), *Istoria vieții private. De la revoluția franceză la primul război mondial*, t. VII, traducere de Narcis Zărnescu, Meridiane, București, 1997

BOURDIEU, P., *Le Sens pratique*, Ed. de Minuit, Paris, 1980

BOURDIEU, P., „Une classe objet", *Actes de la recherche en sciences sociales*, n° 17/1977, pp. 2-5

BĂLUȚĂ, I., „The construction of the Feminine Sexual Identity through the Hygiene Treatises: The Second Half of the 19th Century in Romania", în *Moral, Legal and Political Values in Romanian Culture*, Romanian Philosophical Studies, IV, Mihaela Czobor-Lupp, J. Stefan Lupp editors, Library of Congress Cataloging-in-Publication, Washington D.C, 2002, pp. 267 – 281

BĂLUȚĂ, I., „Les rapports des genres dans la deuxième moitié du XIXe siècle roumain", în *Studia Politica*, vol. II, No. 2/2002, Institutul de Cercetări Politice, Universitatea București, Meridiane, 2002, pp. 417 – 426

BĂLUȚĂ, I., „Femeia cetățeancă': între datorie socială și absența politică", în *Studia Politica*, vol. II, No. 3/2002, Institutul de Cercetări Politice, Universitatea București, Meridiane, 2002, pp. 673 – 681

DAUPHIN, C., Farge, A. (sous la dir. de) *Séduction et société*, Seuil, Paris, 2001

DUBY, G., Perrot, M. (sous la dir. de) *Histoire des femmes en Occident*, t. 4, le XIXe siècle, Plon, Paris, 1991

GRAWITZ, M., „L'analyse de contenu", în *Méthodes des sciences sociales*, ed. a 10-a, Dalloz, Paris, 1996, pp. 550 – 582

MAINGUENEAU, D., *L'Analyse du discours. Introduction aux lectures de l'archive*, Hachette, Paris, 1991

MIHĂILESCU, S., *Emanciparea femeii române. Antologie de texte*, vol. I 1815–1918, Editura Ecumenică, Bucureşti, 2001

MOSSE, G. L., *Nationalism and Sexuality: Respectability and Abnormal Sexuality in Modern Europe*, Howard Fertig, New York, 1985, p. 93

PERROT, M., *Les femmes ou les silences de l'histoire,* Flammarion, Paris, 1998

RIOT-SARCEY, M., „L'historiographie française et le concept de « genre »", *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, 47-4, oct.-déc. 200, pp. 805 – 814

ROCHEFORT, F., „L'accès des femmes à la citoyenneté politique dans les sociétés occidentales. Essai d'approche comparative", în Cohen, Y., Thebaud, F. (sous la direction de) *Féminisme et identité nationales. Les processus d'intégration des femmes au politique*, Programmes Rhônes –Alpes de recherche en sciences humaines, 1998, pp. 21 – 45

SCOTT, J., „Genre, une catégorie utile d'analyse historique", în *Cahiers genres et développement*; n°1 / 2000, éd. L'Harmattan, Paris, p. 56

VARIKAS, E., „Trop archaiques ou trop modernes ? Les citadines grecques face à l'occidentalisation (1833-1875)" în *Les femmes et la modernité. Peuples méditéranéens,* 44-45, juil.-déc. 1988; pp. 269-291

VARIKAS, E., „Vertus privées dans l'espace public. Le cas des institutrices grecques au XIXe siècle" în *Histoire et société contemporaines, Lieux de femmes dans l'espace public 1800-1930*, Actes du colloque à l'Université de Lausanne 11-12 nov. 1991, publiés par Monique Pavillon et François Valloton, Lausanne, tome 13 / 1992